

Vilyam Şekspirin “Fırtına” pyesi tragikomediya kontekstində

Sezər Məmmədli

AMEA Nizami Gəncəvi adına Ədəbiyyat İnstitutu
E-mail: sezarmammadli@gmail.com
ORCID ID: 0009-0001-8974-7092

Annotasiya. Ədəbiyyat tarixində özünəməxsus imzası ilə tanınan Vilyam Şekspirin (1564-1616) çoxcəhətli irsi dramatik kateqoriyaların tədqiqi baxımından əhəmiyyətə malikdir. Onun xüsusilə son dövr yaradıcılığı janr təyinatı baxımından bir çox müzakirələrə səbəb olmuşdur. Şekspirin, xüsusilə “Qış nağılı”, “Simbelin”, “Perikl” və “Fırtına” pyeslərində faciə və komediya elementləri üzvi şəkildə birləşdirilir. Bu əsərlərdə müəllif artıq erkən dövrün qatı tragik konfliktlərindən uzaqlaşaraq, insan taleyini daha yumşaq və simvolik şəkildə təqdim edir. Süjetlərdə ağır dramatik vəziyyətlər bağışlanma və əmin-amanlığın bərpası ilə tamamlanır. Konfliktin həllində etik və humanist dəyərlər ön plana çıxarılır. Məqalədə Vilyam Şekspirin son dövr yaradıcılığı dramaturji janrların sintezi kontekstində araşdırılır və onun tragikomediya üslubunun formalaşma xüsusiyyətləri təhlil edilir. Ədibin yaradıcılıq üslubu “Fırtına” pyesi üzərindən tədqiq olunur. Şekspir insanın daxili aləmini daha dərinləndirərək, günah, peşmanlıq və mənəvi saflaşma kimi mövzulara xüsusi diqqət yetirir. Onun son dövr əsərlərində qəhrəmanların keçdiyi mənəvi təkamül yolu dramatik gərginlikdən daha çox fəlsəfi ümumiləşdirmələrlə müşayiət olunur. Bu baxımdan, “Fırtına” pyesində Prospero obrazı həm hakimiyyət, həm də mərhəmət simvolu kimi çıxış edir və müəllifin humanist ideallarını təcəssüm etdirir. Araşdırmada qeyd olunur ki, tragikomediya janrı vasitəsilə Şekspir həyatın ziddiyyətlərini daha balanslı və çoxqatlı şəkildə təqdim edə bilmişdir. Nəticə etibarilə, onun son dövr yaradıcılığı yalnız dramaturji baxımdan deyil, həm də etik-fəlsəfi məzmun baxımından dünya ədəbiyyatında mühüm yer tutur. Ədəbi prosesdə sözügedən əsərlərə janr prizmasından yanaşmada çoxsəslilik müşahidə olunur. Bu qeyri-müəyyənlik müəllifin ənənəvi janr sərhədlərini şüurlu şəkildə aşması və müxtəlif poetik elementləri sintez etməsi ilə əlaqələndirilir.

Açar sözlər: Şekspir, tragikomediya, dramaturgiya, romans

Məqalə tarixçəsi: göndərilib – 11.05.2026; qəbul edilib – 20.05.2026

William Shakespeare's play “The Tempest”, within the context of tragicomedy

Sezar Mammadli

Institute of Literature named after Nizami Ganjavi of ANAS
E-mail: sezarmammadli@gmail.com
ORCID ID: 0009-0001-8974-7092

Abstract. William Shakespeare (1564–1616), known for his distinctive signature in the history of literature, possesses a multifaceted body of work that is significant for the study of dramatic categories. In particular, his late creative period has given rise to extensive debates regarding genre classification. Especially in the plays “The Winter’s Tale”, “Cymbeline”, “Pericles”, and “The Tempest”, elements of tragedy and comedy are organically interwoven. In these works, the author moves away from the intense tragic conflicts of his early period, instead presenting human destiny in a softer and more symbolic manner. Within the plots, severe dramatic situations are resolved through forgiveness and the restoration of harmony. Ethical and humanistic values are foregrounded in the resolution of conflict. This article examines Shakespeare’s late works within the context of the synthesis of dramatic genres and analyzes the formation of his tragicomic style. In this

regard, the writer's creative approach is studied through the example of "The Tempest". Shakespeare delves more deeply into the inner world of the human being, paying particular attention to themes such as sin, remorse, and moral purification. In his late plays, the moral development of the characters is accompanied more by philosophical generalizations than by dramatic tension. From this perspective, the character of Prospero in "The Tempest" functions both as a symbol of power and mercy, embodying the author's humanistic ideals. The study notes that through the tragicomic genre, Shakespeare was able to present the contradictions of life in a more balanced and multilayered way. Consequently, his late creative output holds an important place in world literature not only from a dramatic standpoint but also in terms of ethical and philosophical content. In literary discourse, a plurality of perspectives is observed in the genre-based interpretation of these works. This ambiguity is associated with the author's deliberate transgression of traditional genre boundaries and his synthesis of various poetic elements.

Keywords: Shakespeare, tragicomedy, dramaturgy, romance

Article history: received – 11.05.2026; accepted – 20.05.2026

Giriş / Introduction

Tragikomediyanın inkişaf tarixində əhəmiyyətli mövqe sahiblərindən biri də məşhur ingilis dramaturqu Vilyam Şekspirdir (1564-1616). Bir çox tədqiqatçılar arasındakı konsensusa əsasən onun son pyeslərindən "Perikl", "Simbelin", "Qış nağılı" və "Fırtına" janr baxımından digər əsərlərindən fərqlənir. Hətta bu əsərlər janr təyinatının çətinliyi və sinkretik xarakterinə görə zaman-zaman "problemlı" yaxud "qaranlıq" pyeslər də adlandırılıb. Cerald Bentli qətiyyətlə qeyd edir ki: "...Şekspirin kanonlarını bütünlükdə oxuyan heç bir səriştəli tənqidçi bu əsərlərdəki fərqlilikləri görməyə bilməz" (Witmore & Hope, 2007, s. 134). Tədqiqatçılar "Dokuskop" proqramı vasitəsilə formal metrikələr üzərindən ədəbi-lingvistik cəhətdən araşdırma apararaq Şekspir dramlarındakı mövzu yaxınlığı və bu baxımdan dil faktlarının işlənmə tezliyinə diqqət yetirərək son pyeslərinin əvvəllərdən fərqləndiyini bir daha sübut ediblər. Con Fletçerlə əməkdaşlığı da onun son dövr pyeslərində faciə janrının sərhədlərini genişlətməsində, eyni zamanda yeni formaları sınaqdan keçirməsində az rol oynamamışdı. Şekspirin son dövr pyesləri ilə bağlı janr təyinatı məsələsi həm ingilis, həm də digər ölkələrin araşdırmaçıları üçün uzun zaman müzakirə predmeti olmuşdur.

Əsas hissə / Main part

Maraqlı cəhətdir ki, son dövrdə yazdığı pyeslər Şekspirin dram əsərlərinin tədqiq olunduğu ilk dövrlərdə tragikomediya adlandırılmayıb. Sonrakı dövrlərdə onun bədii irsini tədqiq edən araşdırmaçılar bu pyeslərə müxtəlif istiqamətlərdən yanaşmışlar. Dramaturqun pyeslərinin tragikomediya kimi dəyərləndirilməsi də bu vaxtlara təsadüf edir. Lakin XIX əsrdən etibarən E.Douden kimi bu nümunələrin romantik tərəfinə diqqət çəkərək onların romans qrupuna aid edilməsinə yol açan tədqiqatçılara da rast gəlinir. Lakin Şekspir yaradıcılığında Fletçerin təsirini də gözdə tutmaq olmaz. Onlar xüsusilə, Şekspirin yaradıcılığının son dövrlərində intensiv əməkdaşlıq etmiş, birgə pyes də yazmışlar. Ədəbi prosesdə bu nümunələrin romans, yaxud tragikomediya kimi dəyərləndirilməsi gündəmə gəlmiş, birinci aspektdən dəyərləndirmə nəzəri süzgecdən keçməyərək aktuallığını itirmişdir. Dramatik kateqoriya kimi tragikomediya isə bu cəhətdən daha etibarlı liman hesab olunmuşdur. Şekspirin son pyesləri bu baxımdan romantik tragikomediyalar sayıla bilər. Romantika burada sadəcə motiv səviyyəsindədir. Lakin janr olaraq onlar tragikomediya uyğundur. Romans və tragikomediyaları bəzi parametrlər üzərindən bir müstəvidə araşdırıb aralarında müəyyən paralellər tapmaq mümkündür. Doğrudur ki, tragikomediya zaman-zaman romans motivləri ilə səhnələşdirilib və bununla bağlı kifayət qədər iddialı səslənən "dramatikleşmiş romans" anlayışına

da rast gəlmək mümkündür. Lakin onlar iki fərqli janrdır və aydın fərqləri də mövcuddur. Romans uzun təsvirlərə, geniş təfərrüatlara, müxtəlif coğrafi koordinatlara yer verdiyi halda, bu özəlliklər tragikomediyaya uzaqdır. Dramatik janr kifayət qədər çevik olmalı, ikinci, üçüncü dərəcəli hadisələrə gərəyindən çox fokuslamamalıdır. Tragikomediya nə qədər hibrid janr olsa da, dramatik kateqoriya kimi spesifik cəhətləri var idi və bu yönlər arasında romansa məxsus özəlliklər çox deyildi.

Şekspir demək olar, bütün pyeslərində tragik və komik üsürləri birləşdirsə də, onun yaradıcılığında “problem pyesləri”, yaxud “qaranlıq komediyalar” və romans qrupunu fərqləndirməyə çalışırlar. Ədibin pyeslərini adlandırmaq üçün bu ifadələr tamamilə yanlışdır. “Problem pyeslər”ə İbsenin əsərlərini aid etmək olar, romans isə dramaturgiya janrı deyil. Burada o ancaq modal vəzifəsi icra edə bilər (Foster, 2016, s. 53).

Qeyd etmək lazımdır ki, Şekspirin həmin əsərləri həm Quarini mövzuları, həm də Avropadakı çağdaş müəlliflərin təcrübələrindən fərqlidir, amma bu fərq pyesləri tragikomediya sərhədindən çıxarıb romans etməyə yetmir. Söz yox ki, o fəciilik və gülüş üsürləri ehtiva edən tragikomediyalarında romantik ruh müşahidə olunur, romantik motivə Şekspir əsərlərində tez-tez rast gəlinir. Lakin janr təyinatında təkcə mövzuya, elementə yox konkret struktura da əhəmiyyət vermək daha real nəticələr üçün əsasdır.

Şekspirin son pyeslərinin tragikomediya olduğunu iddia edənlərə çox rast gəlmək olar, çünki müasirlərindən Fletçer və Bomontun qoyduğu ənənəyə uyduğunu deməyə əsaslar mövcuddur. Lakin onun da digər dramaturqların əsərlərinə tragikomik model kimi təsir etdiyini demək mümkündür. Onun yaradıcılığında ingilis tragikomediyası inkişaf edir (Herrick, 1955, p. 249).

XVII əsrdə tragikomediya yazan ədiblər genişmiqyaslı eksperimentlərlə janrın yeni tipini formalaşdırmaq cəhdlərinə baş vurmuş, müxtəlif eksperimentlər etmişlər. Vilyam Şekspir tragikomediyaları da bu baxımdan janrın tarixi üçün nəzərəçarpan dərəcədə maraqlıdır. Buna baxmayaraq, qələmə aldığı pyesləri tragikomediyanın klassik nizamından qoparmaq olmaz. Onun pyeslərində süjet gərgin tonla başlayır və fəvqəltəbii müdaxilələr vasitəsilə tragik ton xoşbəxtliyə doğru dəyişir. Ən gərgin situasiyalar ölüm təhdidi ifadə etsə belə, bu reallaşmır və Quarininin bəhs etdiyi gərginliyi saxlayıb fəci son dan yayınmaq texnikası özünü göstərir. Şekspir tragikomediyalarında komizm tragik gərginliyi balanslaşdırır və tamaşaçını faciə marşrutu ilə sonadək yol getməyə qoymur. Şekspir pyesləri həm İngiltərədə, həm də digər ölkələrdə ciddi marağa səbəb olurdu. O, müasirləri arasında klassik prinsiplər çərçivəsindən çıxması ilə də seçilirdi. “*Şekspir klassik dramaturgiyanın vəhdətlərinə (zaman, məkan və hərəkət) nadir hallarda riayət etdiyi kimi, o, nadir hallarda tamamilə komediya və ya tamamilə faciə olan bir pyes yazır*” (Brown & Kimmey, 1968, s. 4).

Məşhur dramaturqun “Fırtına” pyesi bəhs edilən özəllikləri ehtiva edir. Əsər Neapol kralı Alonso və tərəfdaşlarının fırtınalı dənizdəki çətin durumunu göstərən səhnə ilə başlayır və oxucu da obrazlarla birgə vahiməyə düşür. Lakin çox keçmədən Qonzalo, Sebastian və Antonionun dialoqu ilə bu gərginlik maneəyə tuş gəlir. Oğlu Ferdinandı dalğalar arasında itirən Kral Alonsonun kədərli, həyəcanlı və hamının batmaq təhlükəsinin fonunda Sebastian və Antonio Qonzalo ilə zarafatlaşmaq hayındadır. Mətnədən məlum olur ki, onlar taxt hərisliyi üzündən Neapol kralı ilə razılaşmışdı qardaşı, Milan hersoqu Prosperonu sürgün etdirən Antonio və havadarlarını cəzalandırmaq üçündür, fırtınanın “təşkilatçısı” da elə Prospero özüdür. Lakin o, rəhmli davranır və gəmidəkilərin ölüm əmrini vermək əvəzinə onları adanın fərqli yerlərinə göndərir. Bundan sonra müxtəlif hadisələr fonunda tragik və komik əhval növbələşir. Sebastianın Antonionun təkidi ilə qardaşı, Kral Alonsonu öldürmək istədiyi səhnə gərginliyi yenə yüksəldir, lakin fəvqəltəbii varlıq Arielin müdaxiləsi buna mane olur və fəci sonluq sovuşur. Ağası Prosperoya sui-qəsd hazırlayan Kaliban da məqsədinə nail olmur. Prosperonun Neapol kralı ilə üzləşdiyi səhnədə Sebastian və Antonionun məkrli planını ifşa etməməsi gərginliyin yenidən artmamasına xidmət edir. Stefano, Trinkulo və Kalibanın söhbəti də süjetə komik çalarlar qatır. Lakin zarafatlarda ümumilikdə kobud ton da özünü göstərir. Əsər

Prosperonun düşmənlərinə verdiyi ibrət dərsi və onları bağışlaması ilə xoşbəxt yəndə nəticələnir və qızı Miranda Ferdinandla evlənir. Hamısı birlikdə adadan xilas olurlar. Şekspir bu pyesdə zaman, məkan, hərəkət triosuna digər əsərlərindən daha çox riayət edir. Hadisələr dəniz və adada (daha çox burada) təsvir olunur. 12 il öncədən bəhs olunsə belə, əsas proses bir gündə cərəyan edir. Yan süjetə rast gəlinə də, bu pyesin ana planını çox şaxələndirmir. Kral və əyanları ilə yanaşı, Stefano, Kaliban və Trinkulo kimi obrazlara da yer verilir. Bütün obrazlar idealizə olunmur. Əsər nə klassik faciə, nə də komediya qəliblərinə uyğun gəlir.

Bu əsər XVII əsrin əvvəllərində tragikomediyanın Şekspir tipinin bir nümunəsi kimi dəyərləndirilir. Renesans dövründə İtaliyada nəzəri cəhətdən sabitləşən tragikomediya faciə və komediya ünsürlərinin vəhdətinə birmənalı yanaşmanın tam olmamasına baxmayaraq, get-gedə İngiltərədə də əsas dramatik kateqoriyaya çevrilirdi.

Nə qədər iddialı səslənə də, tragizm və komikliyin vəhdətinə tam müsbət yanaşmayan Drydenin fikri ingilis ədəbi mühitində tragikomediyanın nüfuzunu öyrənmək baxımından mühüm fakt kimi düşünülə bilər: *"...biz səhnə üçün yazının qədimdəkilərə yaxud hər hansı modern xalqa məlum olandan daha xoş bir üsul kəşf etmiş, yüksəlmiş və təkmilləşdirmişik, bu tragikomediya"* (Dryden, 1918, s. 56).

Nəticə / Conclusion

Renesans dövründə Avropada geniş yayılmış tragikomediya janrı Vilyam Şekspir yaradıcılığında xüsusi yönələri ilə meydana çıxır. Şekspirin müasirləri ilə əməkdaşlıqları da buna töhfə vermişdir. Onun xroniki baxımdan son dövr pyesləri kimi adlandırılan nümunələri janr təyinatı baxımından geniş müzakirələrə səbəb olmuşdur. Bir çox tədqiqatçının fikrinə əsasən, həmin pyeslərin bağlı romans adlandırılması qeyri-dəqiq və tələskən mövqeyi ifadə edir. Janrlarla əlaqədar sabit qaydaları diqqətə alsaq, dramatik kateqoriya kimi tragikomediya termini sözügedən pyeslər üçün daha uyğundur. Şekspirin tragikomediyaları İtaliyada yaranan nümunələrdən müəyyən qədər fərqlənə də, ümumi kanonlar baxımından onları bir-birindən ayırmaq doğru olmaz. Zaman və məkan vahidliyi ilə bağlı tələblərə hər əsərdə tam uymaq istəməsə də, Şekspir süjet quruluşunda Quarininin sabitləşdirdiyi normalara riayət etməyə çalışır. "Fırtına" pyesində hadisələrin gedişatını və tragik tonu yüngülləşdirib xoş sona doğru aparması, janrın müxtəlif ənənələrinə diqqət etməsi bunun əyani göstəricisidir.

Ədəbiyyat / References

- Brown A., & Kimmey J. (1968). Tragicomedy. Columbus, OH: Charles E. Merrill Publishing Company.
- Dryden J. (1918). An essay of dramatic poesy. (T. Arnold, Red.) Oxford: Oxford University Press.
- Foster V. (2016). The Name and Nature of Tragicomedy (Studies in European Cultural Transition). London and New York : Routledge.
- Herrick M. (1955). Tragicomedy its origin and development in Italy, France, and England. Urbana: University of Illinois Press.
- Witmore M., & Hope J. (2007). Shakespeare by the Numbers: On the Linguistic Texture of the Late Plays. Mənbə: S. Mukherji, & R. Lyne (Red.-lar), Early modern tragicomedy (ss. 133-153). Cambridge: Boydell & Brewer Inc.